

891.983

A57

DRITERO
AGOLLI

Jeta
në
letërsi

*Artikuj
dhe
shënime*

891.983

1737.

DRITËRO
AGOLLI

Jeta në letërsi

Artikuj
dhe
shënime

SHTËPIA BOTUESE
«NAIM FRASHËRI»

THE HISTORY OF THE UNITED STATES

The history of the United States is a story of growth and change. It begins with the first settlers who came to the shores of North America. These early pioneers faced many hardships, but they persevered and built a new life for themselves. Over time, the colonies grew and developed, and eventually they declared their independence from Great Britain. The American Revolution was a turning point in the nation's history, leading to the birth of a new country. The United States has since grown into a powerful nation, with a rich culture and a diverse population. It has played a significant role in world events and continues to shape the future of the world.

JETA DHE HISTORIA NË LETËRSI DHE ARTE

Letërsia dhe artet tona janë bërë faktor i rëndësishëm i ndikimit shoqëror, se kanë vënë në fokusin e tyre veprimtarinë e popullit, historinë e tij, revolucionin socialist, punët e përditshme, preokupimet e përhershme dhe betejën për triumfin e idealeve të komunizmit. Ato tanimë luajnë një rol të madh në formimin botëkuptimor të njerëzve, në pasqyrimin e botës shpirtërore të tyre dhe në rritjen e mendimit të përgjithshëm social të popullit. Duke u nisur nga roli i tyre në shoqëri, sa herë trajtojmë problemet kardinale të socializmit, flasim edhe për letërsinë dhe artet bashkëkohore, për këto vlera të mëdha që i ka krijuar vetë socializmi në rrugën e tij të vështirë. Prandaj Partia në Kongresin e 8-të, duke riafirmuar vijën e saj të përgjithshme në tërë fushat e jetës, në ekonomi, kulturë, e politikë, i çmoi lart letërsinë dhe artet, hapi horizonte të gjera dhe shtroi detyra të rëndësishme për gjithë forcat krijuese të vendit.

Ky vlerësim është nisur nga realiteti i krijimtarisë së viteve të fundit e nga proceset letrare e artistike në zhvillim, të cilat kanë disa tipare që i dallojnë nga periudhat e mëparshme. Cilat mund të jenë këto tipare?

Në radhë të pare, pasurimi i përmbajtjes dhe i formës së arteve ka ardhur përmes forcimit të frymës socialiste, edhe se ky proces ende kërkon një thellim të mëtejshëm. Fryma

socialiste ndihet në pasqyrimin më të gjerë të jetës së shoqërisë së sotme, si pasojë e interesimit gjithmonë e më të madh të forcave krijuese për tematikën dhe problematikën e aktualitetit socialist. Por kjo frymë dallohet edhe në problematikën e veprave me temë nga e kaluara historike e nga Lufta Antifashiste Nacionalçlirimtare.

Një tipar tjetër dallues është se në krijimtarinë letrare e artistike, në përgjithësi, është vendosur një raport më i drejtë ndërmjet temës së jetës së shoqërisë socialiste dhe të së kaluarës historike, megjithëse në këtë fushë ka ende disa probleme. Por mund të pohojmë që në fillim se jeta e shoqërisë, problemet e saj të mprehta, ngritja e kulturës së njeriut, rritja e gjithanshme e personalitetit të tij dhe zgjerimi i dijeve bëjnë presion të fuqishëm mbi krijimtarinë për të kthyer fytyrën më shumë nga jeta dhe për të vendosur raporte më të drejta ndërmjet temës aktuale dhe asaj së historisë më të hershme.

Tipar me rëndësi është se krijimtaria letrare e artistike ka marrë një zgjerim të ndjeshëm në të gjitha llojet dhe gjinitë e saj: në letërsi, kinematografi, teatër, artet figurative, muzikë e koreografi.

Hap i ndjeshëm u hodh në artet figurative, në radhë të parë në pikturën dhe skulpturën monumentale me ndërtimin e Muzeut Kombëtar historik dhe me përfundimin e disa aksioneve të mëdha artistike, siç ishin: monumentet e Drashovicës dhe i Hysni Kapos në Vlorë, ato të Muzeut të Skënderbeut në Krujë dhe monumentet e Pezës.

Nga ana tjetër, ngjarje me rëndësi për kulturën tonë ka qenë edhe fillimi i botimit të veprave në seri të shkrimtarëve të letërsisë bashkëkohore shqiptare. Nga kjo seri shumëvëllimshë tanimë janë botuar veprat e Sh. Musarajt, N. Bulkës, S. Spases, S. Çomorës etj. Edhe pse në fillimet e saj, kjo seri është nga më të arriturat dhe jep një përfytyrim më të plotë të krijimtarisë së shkrimtarëve tanë më të shquar.

Një tipar që duhet të përmendet në fushën e krijimtarisë së viteve të fundit është preokupimi gjithmonë e më i madh i shkrimtarëve dhe artistëve për formimin e tyre botëkuptimor, estetik dhe kulturor. Ky preokupim ka qenë i lidhur ngushtë me krijimtarinë e secilit. Gjatë procesit krijues janë rrahur mendime për problemet e artit, të përmbajtjes e të formës së tij dhe të parimeve të metodës së realizmit socialist në evolucion. Disa çështje të thellimit të frymës socialiste e të

originalitetit kombëtar janë trajtuar më gjerë se disa vjet më parë dhe niveli kulturor e profesional i shkrimtarëve dhe artistëve është vazhdimisht në rritje.

Vetëm nga ky ekskursion i shpejtë nëpër letërsinë dhe artet e një periudhe të shkurtër zbulohen para syve tanë arritje të pamohueshme, që lënë të kuptohet edhe perspektiva optimiste e krijimtarisë. Por, po t'i shohim letërsinë dhe artet nga lartësia që kërkon koha, do të gjendemi para mjaft problemesh, zgjidhja e drejtë e të cilave do të shpejtonte kalimin në një hop të ri cilësor të krijimtarisë letrare e artistike.

Këto probleme mund të ndahen në tri grupe: Ç'kërkon pasqyrimi më i plotë i jetës së shoqërisë socialiste; Cili është raporti cilësor ndërmjet temës së sotme dhe të djeshme, ndërmjet artit të kultivuar dhe atij popullor; Ndërgjegjja krijuese dhe cilësia në letërsi dhe arte.

I. Ç'kërkon pasqyrimi më i plotë i jetës së shoqërisë socialiste?

Kërkesat e shoqërisë sonë për rritjen e cilësisë së letërsisë dhe arteve nuk janë të pakapshme dhe abstrakte. Cilësia nuk vjen nga një shumë e thjeshtë mjetesh shprehëse të përdorura në krijimtari, por nga një kompleks i tërë botëkuptimi, tendence, synimi dhe mënyre, për të pasqyruar thelbin e jetës së popullit në shoqërinë socialiste dhe në të kaluarën e tij historike me vërtetësi artistike jashtë çdo trillimi artificial dhe trajtimi frazist. Kur e vemë theksin në domosdoshmërinë e pasqyritit më të plotë të jetës së shoqërisë, do të thotë se diçka na shqetëson, se diçka kërkojmë të plotësojmë, pasi pikërisht në këtë temë të madhe të realitetit socialist janë edhe dukuritë, edhe problemet më të mprehta, që kanë të bëjnë me nivelin artistik të gjithë letërsisë dhe arteve. Realitetin socialist ne e jetojmë të gjithë dhe, kur pasqyrohet në art, e ndiejmë përnjëherësh edhe bukurinë e një vepre, edhe dobësinë e saj. Ndërsa kur pasqyrohet e kaluara, dobësia në vepër ndihet më ngadalë, pasi aty për aty sugjestionohesh nga ngjarja, nga romantika dhe ekzotika. Nga ana tjetër, në pasqyrimin e së kaluarës është fituar një përvojë nga burimet kombëtare dhe ndërkombëtare. Janë mësuesit e mëdhenj që veprojnë, janë klasikët me librat e tyre. Me pasqyrimin e së kaluarës edhe mund të abuzohet, pasi problematika nuk ka atë mprehtësi të realitetit të so-

tëm që e jetojmë dhe me të cilin ndeshemi ditë për ditë. Përveç kësaj, në veprat me temë aktuale druajtjet e balancimet e botuesve dhe vetë autorëve janë shumë më të mëdha se sa në ato me të kaluarën historike. Por mbi të gjitha është vështirësia e ndodhjes para kompleksitetit të realitetit, para dukurive dhe problemeve të vështira dhe të ndërlikuara, të cilat kërkojnë një formim të plotë botëkuptimor, estetik e kulturor jo vetëm nga shkrimtarët dhe artistët, por edhe nga botuesit dhe drejtuesit e veprimtarisë letrare e artistike. Formimi i gjithanshëm botëkuptimor e kulturor e çliron artistin nga paragjykimet letrareske, balancimet fraziste dhe hezitimet e tjera. Jo më kot shoku Enver në raportin e Kongresit të 8-të të Partisë citon thënien e famshme të Engelsit se «historia tregon që çdo hap i ri përpara në rrugën e kulturës ka qenë një hap drejt lirisë». Ky hap përpara «në rrugën e kulturës» e çliron edhe vetë artistin nga prangat e shablloneve, pasi e bën më të ndër-gjegjshëm për misionin që ka në shoqëri.

1. Kështu, pasqyrimi më i plotë i jetës së shoqërisë socialiste kërkon emancipimin e mëtejshëm të shkrimtarëve dhe artistëve nga disa paragjykime letrareske, që ulin nivelin cilësor të letërsisë dhe arteve. Një nga këto paragjykime është skematizmi, i cili ndrydh mendimet e gjalla, shuan konfliktet jetësore, mënjanon problemet reale të shoqërisë dhe trillon të tjera sipas mënyrës libeske e fraziste. Bartësi i skematizmit, në fakt, është njeri frazist i paemancipuar, që u druhet problemeve të mëdha dhe ua ka frikën. Diviza e skematikut është: unë nuk them fjalën time në art, unë them frazën!

Ka libra, filma, drama, piktura e këngë me temë nga jeta e sotme që lexohen, shihen e dëgjohen dhe largohen të harruara, si një bisedë pa kripë e një njeriu të lehtë. Arsyeya e kësaj harrese është mungesa e vërtetësisë, e realizmit dhe e problemit. Zbrastësia e mendimit mbushet shpesh me frazën e bujshme agjitative. Në këtë rast kemi të bëjmë me konfondimin e tendenciozitetit me frazeologjinë. Arti i vërtetë është tendencioz, pasi pa tendencë artisti nuk mund të mbrojë pikëpamjet e veta dhe nuk mund të luftojë për qëllime të larta. Engelsi e shpjegon qartë problemin e tendenciozitetit. Ai, duke përkrahur këtë tipar të artit përparimtar, thotë: «Por unë mendoj se tendenca duhet të rrjedhë vetiu nga ambienti dhe nga veprimi, se nuk duhet ta theksojmë atë posaçërisht, dhe shkrimtari nuk është i de-

tyruar t'ia japë lexuesit të gatshme zgjidhjen e ardhshme historike të konflikteve shoqërore, që ai paraqet.»¹⁾

Nga ky mendim i Engelsit nxjerrim si përfundim atë, që tendenca duhet të mishërohet në gjithë materialin e veprës dhe të mos jetë si diçka e qepur dhe e shtuar, pasi e bën artin agjitativ dhe bërtitës. Trajtimet skematike e kanë të theksuar tendenciozitetin bërtitës, të shprehur përmes frazave pompoze, përdorimi i të cilave kërkon edhe fushë pompoze, kërkon që edhe në një shkrim sado të vogël të futen gjithë idetë dhe parimet e një manifesti. Autori i mësuar me mënyrën fraziste rri e mendon: «Të fut edhe këtë ide për ta forcuar, të them edhe këtë mendim që më ka mbetur jashtë». Atëherë dhe një këngë e thjeshtë ngarkohet sa një roman.

Dukuri tjetër e skematizmit frazist është edhe lustrimi dhe zbukurimi i realitetit, idealizimi i heroit dhe i ambientit. Le të marrim, fjala vjen, komedinë e R.Pulahës «Shoqja nga fshati», që u bë pastaj edhe film nga regjisori P. Milkani, ku gjejmë elementet më shembullore të skematizmit, të lustrimit të realitetit, të situatave dhe personazheve të trilluara e të konflikteve përkëdhelëse. Fshati atje i shembëllen një shtëpie pushimi, ku vetëm këndohet e bëhen shaka. Në këtë fshat gjeu çdo gjë, mungojnë vetëm bananet. Atje njerëzit shëtisin me varka në mes të ditës dhe qeshin edhe kur rrezikohet t'u ngordhë kau balash. Shoqja nga fshati, që dikur ka qenë zonjë nga qyteti, tani është e lumtur dhe hallet që kishte dikur, i kalojnë një plaku tjetër, një postieri fatkeq, që na qenkësh tepër i rrezikshëm për përparimin! Kjo është ngjarja e parodizuar e «Zonjës nga qyteti». Autori, duke u rrëmbyer nga sukcesi i merituar i «Zonjës nga qyteti», shpejton të na prezantojë «Shoqen nga fshati».

Në këto pak radhë flasim për një autor me përvojë, që kohët e fundit ka shkruar në dramaturgji vepra me vlera, siç është drama «Komunistët», vënë në skenë nga regjisori Piro Mani dhe luajtur me mjeshtëri nga aktorët e Teatrit Popullor.

Paragjykimet skematike ndonjëherë dëmtojnë edhe tendencat e përgjithshme pozitive të veprave të autorëve me përvojë letrare dhe të talentuar. Këto paragjykime ose nuk lejojnë që konflikteve t'u shkohet gjer në fund, ose e spostojnë pikën e gravitetit nga kryesorja në të zakon-

1) (Marks-Engels: «Mbi letërsinë dhe artin» vëll. 1, fq. 10, bot. shqip. 1976.)

shmen. Kështu në romanin e M. Qillerit «Jetë dhe dashuri», që nuk është një vepër pa vlera, vëmendja largohet nga përpjekjet, konfliktet dhe puna e gjeologëve dhe kalon në grindjet mes dashnorëve. Dashurohen dy, pastaj grinden dhe hyn një i tretë që ata i bind të zgjidhin mosmarrëveshjet. Autorin ky manovrim e ndihmon për të zgjidhur konfliktin e romanit sa më me pak telashe. Treshja: dy grinden dhe njëri me gjuhën fraziste i pajton është emblema e përgjithshme e skematizmit. E theksojmë këtë pasi ndodh në drama dhe në tregime. Nga kjo nuk kanë mbetur pa u prekur edhe artet figurative, sidomos piktura. Në pikturë më shumë i përhapur është pasqyrimi i përciptë i njeriut dhe paraqitja me përmasa të mëdha e muskujeve, hekurave, betonit, çekanit, kazmës dhe lopatës në sfondet e kuqe, e të përflakura. Po edhe këtu ka ndërtime skenash të lumtura nëpër rrugët dhe arat e fshatit. Na kujtohet tabloja e V. Halimit «Nga qyteti në fshat», ku një çift i lumtur qytetar me një fëmijë në krahë dhe me një valixhe, drejtohet me kënaqësinë e pakufishme për të jetuar mes fshatarëve. Nuk flas për temën. Ajo do të trajtohet si e rëndësishme gjithmonë nga arti. Flas për veprën që i shembëllen një etikete ose një reklame: «Qytetarë, frekuentoni lulishtet!»

Në letërsi dhe arte, vërtet, në radhë të parë, do të evidentohen dukuritë e reja të jetës, por do të fshikullohen edhe ato që frenojnë; do të ngrihen lart njerëzit e guximshëm, ndërtuesit e socializmit, punëtorët, fshatarët e intelektualët; do të zërë vendin e nderit heroit pozitiv dhe do të dërmohen e kritikohen armiqtë, tradhtarët, memurët, servilët, dembelët dhe individualistët. Shoqëria jonë është e fuqishme edhe me luftën që bën kundër çdo vështirësie dhe dukurive frenuese. Atmosfera e shoqërisë sonë është aq e shëndoshë, sa edhe individualisti më i tërbuar e ka të vështirë të gjejë fushë veprimi. Njeriu ynë pothuajse gjithë jetën e kalon në kolektiv, duke filluar që nga fëmijëria: në çerdhe, në kopshte, në shkollë, në familje, në oborr, në punë, në organizatë. Dhe përherë shoqëria vepron. Por megjithëse kolektivi ynë është i mbrojtur me shumë mënyra e forma, mes tij përsëri dalin pjesëtarë që mund t'i quajmë plangprishës. Letërsia, për hir të druajtjes ndaj ndikimeve të huaja, nuk duhet t'i lërë jashtë fokusit të saj këta njerëz që bien në konflikt me kolektivin; ajo duhet t'i gjurmojë, t'i zbulojë dhe t'i verë në laboratorin e saj.